
РИМСКИТЕ ПРОВИНЦИИ ДОЛНА МИЗИЯ И ТРАКИЯ ПРЕЗ УПРАВЛЕНИЕТО НА ИМПЕРАТОР МАКРИН (217–218)

ДИЛЯНА БОТЕВА

Дияна Ботева. РИМСКИЕ ПРОВИНЦИИ НИЖНЯЯ МЕЗИЯ И ФРАКИЯ ПРИ ПРАВЛЕНИИ ИМПЕРАТОРА МАКРИНА (217–218 гг.)

Автор предлагает комплексный анализ источников об историческом развитии римских провинций Нижняя Мезия и Фракия в период правления императора Макрина (217–218 гг.). Сформулированные на этой основе выводы и гипотезы уточняют хронологию управителей Нижней Мезии Лонгина, Понтиана и Агриппы; обосновывают наличие военного конфликта в восточных районах Нижней Мезии в начале правления Макрина, а также и вероятность того, что провозглашенный цезарем сын Макрина Диадумениан посетил Нижнедунайский лимес именно из-за военного напряжения в районе дельты Дуная.

Dilyana Boteva. THE ROMAN PROVINCES OF LOWER MOESIA AND THRACE DURING THE REIGN OF EMPEROR MACRINUS (217–218 A.D.)

The author offers a detailed analysis of the ancient historical sources, the coins and the epigraphic material concerning the development of Lower Moesia and Thrace during the reign of emperor Macrinus (217–218 A.D.). On this basis the author argues an exact chronology of Lower-Moesian provincial governors Longinus, Pontianus and Agrippa; the existence of some military troubles for the Roman army in the Eastern part of Lower Moesia at the very beginning of Macrinus' reign; the presence of *caesar* Diadumenianus in the region of Lower Danube caused by a possible barbarian invasion southwards.

В хода на поредната римско-партска война император Каракала станал жертва на организиран заговор и на 8 април 217 г. бил убит недалече от гр. Едеса. Три дни по-късно, на 11 април, войниците обявили за император преторианския префект Опелий Макрин, който успял да запази в тайна съпричастността си към този заговор. А според античните автори той бил не просто участник, а инициатор и главен организатор на убийството на Каракала. По този начин императорската

власт била поверена в ръцете на човек, който не принадлежал към сенатските среди.

Управлението на Макрин е забележително и заради факта, че за четиринадесетте си императорски месеца той нито веднъж не се върнал в столицата, а през цялото време останал в Сирия, откъдето заедно с императорската канцелария ръководел имперските дела. Едва в края на своето управление, след като вече бил загубил подкрепата на легионите, Макрин тръгнал към Рим с надеждата там да укрепи позициите си на престола. При това свое пътуване той за първи път, от както поел императорската власт, преминал и през други подвластни му провинции – Киликия, Кападокия, Галатия и Витиния – без обаче да може, пък и без да иска, да се легитимира. Принуден от обстоятелствата, той скрил своята самоличност зад обръснатата си брада, а пурпурната му мантия не получила полагащите ѝ се по традиция почести, тъй като била старателно скрита под непретенциозна тъмна дреха (Cass. Dio 78, 39, 2–3).

Няколко са събитията от времето на неговото управление, които вече са твърдо установени в литературата и очертават времевите му координати. Приема се например, че ок. началото – средата на май 217 г. в гр. Зеутма сирийските войски провъзгласяват Макриновия син Диадумениан за цезар (Cass. Dio 78, 19, 1; 78, 40, 1)¹. Само около месец – месец и половина по-късно, ще рече ок. началото – средата на юни, в Рим е обявено, че Диадумениан е приел името Антонин. Приблизително по това време (или съвсем малко по-късно) в Рим пристига и новината за поражението на Макрин във войната срещу партите. На 10 декември 217 г. започва втората трибунска година на Макрин. В началото на януари 218 г. в Рим става известно, че императорът е сключил мирен договор с партите. На 16 май 218 г. в гр. Едеса Елагабал оглавява бунт на част от войската срещу Макрин, който от своя страна обявява сина си Диадумениан за август. След по-малко от месец обаче, на 8 юни 218 г., при Антиохия подкрепящите Елагабал войски спечелват решителната победа².

В литературата отдавна вече е отхвърлено³ предположението на Х. Басет за осъществено от Макрин пътуване до Дунавския регион⁴, а напоследък авторите дори не го споменават⁵. Доколкото ми е известно, хипотезата на Х. Басет е единственият опит да бъде обяснено съществуването на т. нар. двойни монети с имената и портретите едновременно на император Макрин и на неговия син – цезар Диадумениан. Критиката срещу така формулираната хипотеза е справедлива, но пък не е предложена алтернатива за обясняване на събитията в Балкано-Дунавския регион по време на разглеждания 14-месечен период. А че в тези земи е съществувало напрежение е явно както от сведенията на античните автори – макар непълни и невинаги ясни, – така и от данните на епиграфските паметници и монетите.

Така например за това кратко време монетарниците на Никополис ад Иструм и на Марцианополис отсичат наистина огромно количество големи номинали с имената и портретите на Макрин и/или цезар Диадумениан, докато в същото време повечето от долномизийските и тракийските монетарници или изобщо не функционират, или пускат в обращение единични малки емисии.

Без особено внимание е останало и обстоятелството, че за твърде краткото управление на император Макрин в Долна Мизия са засвидетелствани трима провинциални управители. Вярно е, че Дион Касий съобщава за многобройни назначения, осъществени от Макрин в грубо нарушение на традициите и нормите на империята. Приведените примери подсказват пълен хаос в имперската система⁶, засягащ вкл. съседните или близки на Долна Мизия провинции Дакия и Долна Панония (Cass. Dio 78, 12, 2–3), а така също и Азия (Cass. Dio 78, 22, 3–4). Става ясно, че при Макрин Долна Панония е имала със сигурност двама новоназначени

провинциални управители и че такава била съдбата и на Азия. На този фон тримата провинциални управители на Долна Мизия вече не изглеждат нещо невероятно, но броят им все пак налага търсенето на адекватно обяснение.

АНТИЧНИТЕ АВТОРИ И ТЕХНИТЕ СВИДЕТЕЛСТВА

1. Дион Касий

За разглеждания период изследователите разполагат с оригиналния текст на произведението на Дион Касий, достигнал до нас благодарение на най-стария известен негов преглед – Codex Vaticanus Graecus 1288, датиращ от 5–6 в.⁷ За съжаление на много места ръкописът е повреден и нечетлив, но някои от лакуните, отбелязани в изданието на U. Boissvain са интерпретирани в английския превод на Е. Кари⁸.

Обстоятелството, че за посочения хронологически отрязък разполагаме и с епитоме на Ксифилин, дава добра възможност за съпоставка с оригиналния автор текст на „Римска история“. Полезен пример за такъв анализ вече е направен на базата на книга 54 на Дион Касий, като сравнението е въз основа на съответните пасаж на Ксифилин и на Зонара⁹. Дадената тук като приложение съпоставка на интересуващите ни пасаж от книга 78 на „Римска история“ в оригинален текст и в Ксифилиновия вариант е показателна за начина, по който средновековният монах е съставил своето резюме (вж. Приложението): в повечето случаи той е преценил като незаслужаващи внимание сведения, които съдържат важна информация за развитието не само на отделни римски провинции, но и на цялата империя.

Едва ли е възможно да бъде оставено без коментар твърдението, че „точните взаимоотношения на Дион Касий с император Макрин не са ясни“¹⁰. Предполаганото вече лично познатство между тях двамата¹¹ изглежда логично, и то не само заради обстоятелството, че едновременно са били членове на императорския consilium при Каракала и са придружавали този император по време на неговата източна кампания.

Важен е още един факт, който, доколкото ми е известно, досега не е привеждан като аргумент. Става дума за отрицателното на моменти дори враждебно отношение на Дион Касий към Каракала, прозиращо в „Римска история“ – отношение, което едва ли е било тайна за Макрин при организирането на заговора за убийството на Каракала. Склонна съм дори да допусна известна съпричастност на историка-сенатор към подготвяната промяна. Основание да мисля така ми дават най-малко два аргумента. Единият е свързан с назначаването на Дион Касий за куратор на малоазиатските градове Пергам и Смирна именно от Макрин (Cass. Dio 79, 7, 4), което едва ли може да бъде резултат от случаен избор, ако се имат предвид особените грижи на този император за управлението на провинция Азия (Cass. Dio 78, 22, 2–5). Вторият аргумент се съдържа в цялостната оценка, направена от Дион Касий в „Римска история“ за личността на Макрин и неговата позиция в събитията около убийството на император Каракала и краткотрайното му управление.

Преди всичко прави впечатление не толкова липсата на упрек за организиран заговор, колкото категоричното одобрение на действията на тези, които премахват Каракала от политическата сцена. Всъщност на критика е подложено развитието на събитията след успеха на заговорниците, и то заради обстоятелството, че Макрин е приел да поеме властта, а не се е отказал в полза на представител на

сенатското съсловие, както изглежда са се надявали определени кръгове в имперската столица. Създава се впечатление, че Дион Касий е останал разочарован от факта, че след елиминирането на Каракала Макрин не е „играл по правилата“ и е пренебрегнал римските традиции по отношение личността на императора. Изглежда, някои сенатори, в това число и Дион Касий, са имали своя представа за уреждането на имперските дела и по тази причина са искали да се възползват от действията на Макрин. Вероятно е следователно сред тези, които са намерили начин да го подкрепят и подпомогнат при организирането на заговора срещу Каракала, да е бил и самият Дион Касий.

Важно е да се отбележи, че новината за провъзгласяването на Макрин за император заварва Дион Касий в Рим (Cass. Dio 78, 37, 5; 38, 2), което му дава възможност да проследи развитието на настроенията в столицата. Информацията за събитията в Сирия, с която той разполага, изглежда, не се основава единствено на официалните писма до Сената, изпращани от Макрин. Предположението, че историкът е имал и „собствени източници на информация“¹², звучи убедително. Според тексткритичните анализи сведенията на Дион Касий за управлението на този император са достоверни и като цяло не влизат в противоречие с другите изворови данни¹³.

В същото време ред детайли в тези сведения създават проблеми и подсказват, че прекалената доверчивост към сведенията дори на този съвременник на събитията крие опасности от недоразумения. Така например съобщеното от Дион Касий име на новоназначения управител на Долна Панония е ΔΕΚΚΙΟΣ ΤΡΙΚΚΙΑΝΟΣ (78, 13, 3), докато във всички многобройни епиграфски паметници, поставени по негово време в Долна Панония той е документиран като AELIUS TRICCIANUS¹⁴. Формулираните три възможни обяснения на така оформилия се проблем са въведени в литературата още в началото на нашия век¹⁵. Резюмирани, те са следните: 1) Трикиан е имал две гентилни имена – Елий Деций; 2) налице е неточност, допусната от Дион Касий; 3) несъответствието е резултат от грешка на късните преписвачи. Според Й. Фиц последното обяснение е най-приемливо¹⁶, но всякаква категоричност тук е изключена.

Друг проблем очертава споменатото от историка слънчево затъмнение (Cass. Dio 78, 30, 1) като поличба за скорошната гибел на Макрин. Според Х. Басет то е идентично със затъмнението на 12 април 218 г.¹⁷, но според специалистите астрономи това затъмнение е било видимо единствено от Латинска Америка и от двата океана, ограждащи този континент¹⁸.

Това обстоятелство дава основание на Х. ф. Петриковиц да предположи, че Дион Касий е допуснал грешка, тъй като единствено слънчевото затъмнение на 7 октомври 218 г. е било видимо в интересувания ни географски ареал през годината на заговора срещу Макрин. Доколкото ми е известно, досега в специализираната литература не е взето отношение по въпроса, а хипотезата на Х. ф. Петриковиц не е била обект на дискусия.

Въпреки посочените моменти на колебание като цяло достоверността на сведенията на Дион Касий за събитията от 217 и 218 г. не подлежи на съмнение. Това, за което може само да се съжалява, е, че античният автор не дава достатъчно информация за обстановката в различните провинции и особено за тези от Балкано-Дунавския регион. Все пак отделни негови сведения се оказват ключови за решаването на някои важни проблеми, засвидетелствани в посочените земи.

Cass. Dio 78, 13, 1–4 (Loeb ed., vol. IX, 366–368):

1. Οὐ μὴν ἄλλ' ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τινων οὐ μάτην ἐπαινούμενος ἰσοστάσιόν πως αὐτοῖς αἰτίαμα παρὰ τῶν ἐμφρόνων ἔσχεν, ὅτι ἔς τε τοὺς ὑπατευκότας τινὰς ἐνέγραψε καὶ εὐθὺς ἀρχαῖς ἐθνῶν προσέταξεν, καίτοι μὴ ἐνελήσας δευτέρον δὴ τῷ ἐπὶ ὧν ἔτει ὑπατεύειν δόξα ὅτι τὰς τῶν ὑπατευκότων τιμὰς ἐσχῆκοι, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Σεουήρου ἀρξάμενον καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπεποιήκει. 2. τοῦτο γὰρ δὴ νομιμώτατα καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ περὶ τοῦ Ἀδουέντου πράξας, ἀλογώτατα Μάρκιόν τε Ἀγρίππαν πρότερον μὲν ἐς Παννονίαν εἴτ' ἐς Δακίαν ἡγεμονεύσοντα ἔπεμψεν· τοὺς γὰρ ἄρχοντας αὐτῶν, τὸν τε Σαβῖνον καὶ τὸν Καστῖνον, λόγῳ μὲν ὥς καὶ τῆς συνουσίας σφῶν δεόμενος, ἔργῳ δὲ τό τε πᾶν φρόνημα καὶ τὴν φιλίαν αὐτῶν τὴν πρὸς τὸν Καρακάλλον φοβηθεῖς, εὐνὴς μετεπέμψατο. 3. τὸν τε οὖν Ἀγρίππαν ἐς τὴν Δακίαν καὶ Δέκκιον Τρικκιανὸν ἐς τὴν Παννονίαν ἔστειλεν, ἐκείνον μὲν δοῦλόν τε κομματοῦ γυναικὸς τινος γεγονότα, καὶ διὰ τε τοῦτο κριθέντα ὑπὸ τοῦ Σεουήρου, καίτοι καὶ τῷ βασιλικῷ συνδεδικηκότα, 4. καὶ ἐπὶ προδοσίᾳ πράγματός τινος ἐς νῆσον ἐκπεσόντα, καὶ μετὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ταυράτου σὺν τοῖς ἄλλοις καταχθέντα, τὰς τε διαγνώσεις αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπιστολάς διοικήσαντα, καὶ τὸ τελευταῖον ἐς τοὺς βουλευτὰς τοὺς ἐστρατηγηκότας ἀποσπέντα ὅτι μειράκια ἔξωρα ἐς τὴν στρατιὰν ἐπήκτο, τὸν δὲ δὴ Τρικκιανὸν ἔν τε τῷ πλήθει τῷ Παννονικῷ ἐστρατευμένον καὶ θυρωρὸν ποτε τοῦ ἄρχοντος αὐτῆς γεγονότα καὶ τότε τοῦ Ἀλβανίου στρατοπέδου ἄρχοντα.

Няколко са моментите, които правят впечатление в този текст и съдържат ползна за анализа информация.

На първо място, това е изричното указание на античния автор, че след поемането на властта Макрин назначава за провинциални управители личности, обявени от самия него за консулари. Един от тези новоназначени императорски легати е и Марций Агрипа, който, въпреки че произхождал от низшите социални слоеве, бил изпратен от новия император първо да управлява Панония, а след това Дакия.

Вторият важен акцент се отнася до съдбата на Сабин и на Кастин, назначени за провинциални управители, съотв. на Панония и на Дакия още преди сирийския заговор, от които според Дион Касий Макрин се страхувал заради гордия им дух и приятелското им отношение към убития Каракала. Нямайки доверие в тяхната лоялност, скоро след като поема властта, новият император назначава на тяхно място като управители на Дакия и на Панония съотв. Марций Агрипа и Трикиан.

В литературата се приема, че въпросният Марций Агрипа е идентичен с провинциалния управител на Долна Мизия, чието име е засвидетелствано при многобройни монети, отсечени в Никополис ад Иструм¹⁹ и в Марцианополис²⁰ по времето на Макрин. Прави впечатление, че цитираните монети дават като правило само когномен Агрипа, но понякога се появяват и свързани с него две независимо едно от друго гентилни имена. По-често срещаната именна форма е Клавдий Агрипа²¹, но е засвидетелствана и формата Марций Агрипа²².

Предполага се, че става дума за един и същи легат с две гентилни имена, който, подобно на М. Claudius Fronto по време на Маркоманските войни при Марк Аврелий, е управлявал едновременно и двете провинции²³. Остава все пак място за известно съмнение²⁴.

Cass. Dio 78, 27, 5 (Loeb ed., vol. IX, p. 404): οἱ τε Δάκοι λυμηνάμενοι τινὰ τῆς Δακίας καὶ πολεμῆσιόντες ἐπὶ πλεῖον ἀνέσχον, τοὺς ὁμήρους, οὓς ὁ Καρακάλλος ἐν συμμαχίας λόγῳ παρ' αὐτῶν εἰλήφει, κομισάμενοι.

Сведението на Дион Касий, че даките опустошили Дакия, е с изключителна стойност и може само да се съжاليا за проявената от историка лаконичност.

Два са основните подхода при интерпретирането на този текст. Предлага се например етнонимът „даки“ да бъде свързан с жителите на провинция Дакия. На тази основа сведението на Дион Касий се разглежда като доказателство за изразено недоволство от страна на местното население по отношение на централната власт²⁵.

Със значително по-дълга история е идеята за свързване на споменатите от Дион Касий „даки“ с население, останало независимо от властта на империята, което в този момент е започнало да оказва натиск върху римските граници. Още през 1939 г. Х. ф. Петриковиц, търсейки причините за факта, че многобройните милиарни надписи в Долна Панония са издигнати през 217 г., а тези в Норик – през 218 г., предлага обяснение, съгласно което по-голямата застрашеност на Панония в сравнение с Норик е довела до възстановяването първо на нейните пътища. Своето твърдение за липсата на спокойствие и сигурност по Дунавската граница той подкрепя именно с разглежданото сведение на Дион Касий²⁶. Х. ф. Петриковиц, следван по-късно и от Б. Геров, приема, че употребеният от античния автор етноним визира незавладяното от Рим дакийско население²⁷.

Очевидно от значение е да се изясни какво съдържание влага по принцип самият Дион Касий в този етноним. Съвременните изследователи разполагат с изрично уточнение по този въпрос, съхранено в 51 книга на „Римска история“. Там античният историк твърди, че тези от даките, които живеят на север от р. Истрос са или клон на гетите, или траки от дакийско племе, което някога е живяло в Родопите²⁸.

Очертаната от Дион Касий пространствена характеристика на дакийската активност е твърде обща и не дава възможност за точното локализиране на напрежението. Полезно обаче би могло да се окаже изричното указание на текста, че въпросният конфликт има своите корени още по времето на Каракала.

Приема се, че при този император сблъсъкът между империята и съседните ѝ независими племена в Балкано-Дунавския регион се локализира на няколко места: панонския участък на Лимеса, северната и източната граница на провинция Дакия, както и при делтата на Истрос на една обширна територия от Тирас на север докъм Дуросторум на юг. Приема се също така, че именно проблемите на провинция Дакия със съседните независими, най-вероятно дакийски (или гетски) племена, са принудили Каракала да създаде още една защитна система – т. нар. *Limes Transalutanus*²⁹.

Следователно, за да може да се твърди приемственост в съобщения от Дион Касий римо-дакийски конфликт, трябва да се допусне, че събитието от времето на Макрин е засегнало някои от така очертаните райони, без да се изключва, разбира се, и възможността за действия не само в една посока.

Датирането на тази дакийска активност също създава множество проблеми и остава несигурно, тъй като Дион Касий не предлага експлицитни времеви координати. Доста подвеждащо би могло да бъде обстоятелството, че античният историк споменава факта малко преди да започне разказа си за организирания заговор срещу Макрин. Едва ли е възможно това да бъде сигурен аргумент в полза на

едно евентуално датиране на напрежението в последните месеци от управлението на този император.

Мястото, което Дион Касий отрежда на това сведение в цялостната структура на своето изложение, създава по-скоро впечатлението, че за историка то не е било полезно при изграждането на собствената му теза, но пък е било твърде значимо, та просто да бъде пренебрегнато напълно. В подкрепа на казаното говори фактът, че то е предшествано от разказа за сключения римско-партски мирен договор и за решението на Сената да даде на Макрин агномен *Parthicus*, което императорът отклонил. „Хапливият“ коментар по този повод е последван от една кратка бележка за външнополитическите успехи на Макрин при уреждането на отношенията с Армения и с даките. Необяснимо е пренебрежителното отношение на сенатор-историк към тези два външнополитически успеха на Макрин, демонстрирано чрез твърде лаконичното им споменаване. Сигурно е обаче, че опитите за евентуалното точно датиране на дакийския конфликт единствено на базата на този античен текст няма да дадат положителен резултат.

2. Херодиан

Херодиан е другият съвременник на интересуващите ни събития, но неговият разказ е още по-лаконичен по отношение на развитието на различните провинции. Нещо повече, за разглеждания период той визира единствено Сирия. Само в отделни случаи, и то съвсем бегло, Херодиан съобщава за събития и настроения в столицата Рим, докато проблемите на провинциите остават изцяло извън обсега на неговия интерес. В значителна степен стойностни са все пак сведенията му за имперските дела и дотолкова, доколкото общоимперското развитие намира конкретно отражение в отделните провинции, те подпомагат проучванията и на отделните региони.

Невъзможно е да се приеме безрезервно предположението, че Херодиан е заимствал своя разказ от написаната по негово време „Римска история“ на Дион Касий³⁰. Към нееднократно привежданите аргументи за неговата несъстоятелност, обобщени и допълнени съвсем наскоро³¹, бих добавила още един.

Става дума за твърде ироничната забележка на Херодиан (5, 2, 3–4) по повод на старателните грижи на Макрин за своята брада. Този текст у Херодиан се родее в известна степен с Лукиановия сарказъм, породен от съвременната на Марк Аврелий мода да се носят бради. Това е поводът за Лукиановите думи, че ако брадата е белег за мъдрост, то всеки козел би бил един добър Платон (Лус., *Erigt.* 45).

Сведението на Херодиан за опитите на Макрин да постигне физическа прилика с Марк Аврелий чрез подобна на неговата брада, няма потвърждение у Дион Касий, но пък намира блестящо доказателство в достигналите до нас монетни и скулптурни изображения на Макрин³².

Различията в портретите на императора върху монетите дълго време са обяснявани чрез популярната теза на Х. Матингли за два центъра на имперско монетосечене при Макрин – Рим и Антиохия³³. Най-новите проучвания върху монетосеченето на Макрин обаче доказаха, че всички известни досега емисии за този император и за неговия син са дело единствено на централната римска монетарница³⁴.

Досещането за хронологическата, а не регионалната обусловеност на различните портретни характеристики на Макрин е родено отдавна³⁵, но едва напоследък е доказано с труднооспорими аргументи. Хронологическата граница за преминаване от портретни изображения с къса брада към такива със среднодълга или с дълга брада се отнася приблизително в края на 217 и началото на 218 г. Това развитие е ясно доловимо при някои от датиранияте монети, отсечени в градовете на източните провинции. Така например върху монети на Кесаря в Кападокия и

на Александрия в Египет от „ΕΤΟVC Α“/„L Α“ (= година I) Макрин е представен с къса брада, а върху тези от „ΕΤ Β“/„L Β“ (= година II) – с дълга³⁶.

По този начин сведението на Херодиан, че Макрин е полагал големи грижи, за да може брадата му да порасне и с това да постигне физическа прилика с Марк Аврелий (Herod. V, 2, 3–4) се потвърждава от нумизматичния материал. Следователно съществуващото в историографията твърдение, че „Херодиан (...) представя такъв портрет на този император, който може да се счита за литературна преработка на почти романизирано равнище“³⁷, със сигурност не е справедливо.

3. *Historia Augusta* (HA)

Що се отнася до биографиите на император Макрин и на сина му Диадумениан, включени в HA, то изследователите са единодушни в отношението си към тях. Приема се, че именно между биографията на Каракала и тази на Макрин минава хронологическата граница, разделяща HA на първостепенни и второстепенни биографии. Аргументите за тази позиция са не само в големите формални различия между *Vita Caracallae* и *Vita Macrini*, но също така и забелязаните отчетливи разлики в стила и подхода при жизнеописанията на претендентите за императорската власт и на императорите от времето след убийството на Каракала спрямо деветте биографии, посветени на римските августи от Хадриан до Каракала включително³⁸.

Проблемът е там, че анонимният автор (Р. Сайм го нарича *Ignotus*), чието неизвестно за нас историческо произведение е в основата на ранните биографии в HA, изглежда, е завършил разказа си с управлението на Каракала: поради това и късноантичният автор не е разполагал с добър извор за събитията след април 217 г.

В същото време в биографията на Макрин не се открива и следа от историческия разказ на *Marius Maximus*, който бил назначен за префект на Рим именно от този император – обстоятелство, което едва ли е останало без отражение в неговото произведение. Този факт е труден за обяснение, като се има предвид, че късноантичният компилатор е познавал съчинението на *Marius Maximus* и го е използвал не само в някои от ранните биографии, но и при разказа си за Елагабал. Ако се добавят и доказаните немалко късноантични инвенции в интересувашата ни биография³⁹, става ясно защо съвременните изследователи причисляват биографиите на Макрин и Диадумениан към „най-неизползваемите“ в HA⁴⁰.

Още една подробност заслужава да бъде спомената. В търсенето на необходимата информация късноантичният латиноезичен автор се е обърнал за първи път към гръцки извори именно при биографията на Макрин. Едва ли може да има съмнение, че текст 8, 3–10, 3 от *Vita Macrini* е всъщност съкращение на част от разказа на Херодиан (V, 3, 3–4, 12), макар че неговото име никъде не е споменато⁴¹.

* * *

HA, v. *Diad.* VIII, 4:

nam cum quidam defectionis suspicionem incurrissent, et eos Macrinus saevissime punisset filio forte absente, atque hic audisset auctores quidem defectionis occisos, conscios tamen, quorum dux Armeniae, erat et item legatus Asiae atque Arabiae, ob antiquam familiaritatem dimissos his litteris convenisse patrem dicitur, paribus missis etiam ad matrem, quarum exemplum historiae causa inserendum putavi:...

Много са детайлите в този откъс, които подхранват съществуващото недоверие към включената в HA биография на Диадумениан. Текстът обаче е приведен съзнателно, тъй като единствен в цялата достигнала до нас антична традиция подсказва, че през 14-месечното управление на Макрин, изглежда, е имало период, когато неговият син Диадумениан не е бил заедно с баща си в Сирия. Очевидно е

необходимо специално изследване за механизма на появата на подобно сведение в късноантичната творба, а неговата достоверност ще остане спорна, докато не се открият допълнителни данни в полза на един по-сигурен и категоричен отговор.

ДОЛНА МИЗИЯ И ТРАКИЯ: ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ

Прави впечатление, че само четири са градовете в провинциите Долна Мизия и Тракия, чиито монетарници секат интензивно монети за император Опелий Макрин и за неговия син – цезар Антонин Диадумениан. В Долна Мизия това са единствено градовете Никополис ад Иструм и Марцианополис, където отсечените емисии са в огромни количества. В Тракия монетосеченето е концентрирано в Деултум и Бизантион, но още четири или пет монетарници от тази провинция са пуснали в обращение единични монетни емисии или за Макрин, или за Диадумениан. При това не може да бъде случаен фактът, че долномизийските и тракийските градове, секли монети за Макрин и за Диадумениан, са разположени единствено в източните им райони.

Като се има предвид, че в тези провинции градските монетарници с богато монетосечене от времето на Каракала са сравнително многобройни, а и повечето от тях продължават своята дейност и при Елагабал – като напр. Томи, Истрос, Филипополис, Перинт, – става ясно, че при Макрин провинциите Долна Мизия и Тракия са били изправени пред неизвестни за нас проблеми. Усещането за някакво особено напрежение в този район се подсилва от факта, че между монетарниците, които не са функционирали при управлението на Макрин, са и провинциалните столици Томи и Перинт.

Все пак необходимо е да се има предвид и съществуващата възможност в отделни случаи монетите за Каракала на тракийските и долномизийските градове да са били отсечени още в началните години на самостоятелното му управление, което ще означава, че причината за въпросното спиране на монетосеченето няма да се дължи на събития едва от времето на Макрин.

Необходимо е да се отбележи, че прекъсване на монетосеченето при Макрин се наблюдава при много от малоазийските градове, сред които е и Пергам⁴². Голямо е изкушението този факт да бъде свързан със сведението на Дион Касий (78, 20, 4), че като наказание за проявеното недоволство от ограничаването на някои привилегии, получени при Каракала, Макрин лишава жителите на Пергам от всякакви права. Не може да има сериозно основание за недоверие към тази информация, която историкът е получил най-вероятно от първа ръка по времето на своето кураторство в града⁴³. При това текстът на Дион Касий носи внушението (78, 22, 3), че случаят с Пергам не е бил изключение в Мала Азия⁴⁴. Все пак едва ли е коректно механичното отнасяне на тези обстоятелства и към териториите на запад от Проливите.

Нещо повече – необходим е конкретен анализ за всяка отделна провинция, тъй като за Македония нумизматичният материал не оставя впечатление за сериозно сътресение в нейното развитие при управлението на Макрин. Известни са монети с името и портрета както на този император, така и на неговия син, отсечени от името на македонския койнон, но и в почти всички по-големи македонски градове, между които провинциалната столица Тесалоника, Амфиполис, Дион, Едеса, Пела, Касандрия⁴⁵.

Единствените два епиграфски паметника, засвидетелствани в провинция Долна Мизия, които със сигурност се свързват с управлението на Макрин, произхождат от Истрия. Надписите са издигнати от името на града в чест на императора⁴⁶ и на неговия син и цезар Диадумениан⁴⁷, но впоследствие имената и на бащата, и на сина са изчукани в резултат на сенатското решение за *damnatio memoriae*.

ISM I, 92 (Histria): Ἀγαθῇ Τύχῃ
 Αὐτοκράτορα Καίσαρα
 Μ(άρκον) Ὁ[[πέλλιον]] Σεουήρου
 5 [[Μακρεῖνον]], Εὐτυχῇ, Εὐ-
 σεβῇ, θειότατον καὶ ἀ-
 νείκητον Σεβ(αστόν), δημαρχ[ι]-
 κῆς ἐξουσίας, πατέρα π[α]-
 τρίδος, ἀρχιερέα μέγ-
 στον, ἀνθύπατον,
 10 βουλὴ δῆμος τῆς λαμ-
 προτάτης Ἰστρινῶν
 πόλεως

Изричното уточнение, че надписът е издигнат по време на първата трибунска власт на Макрин, дава възможност той да бъде датиран през първата половина от управлението на този император, ще рече – преди 10 декември 217 г.

Употребеният в надписа епитет „непобедим“ е от особено значение заради факта, че той се среща само при още три надписа в границите на цялата империя. Една милиарна колона от Испания Тараконенсис⁴⁸ с имената на двамата съвладетели определя Макрин като „*invictus et magnus*“. Другите два надписа са също милиарни; те произхождат от Палестина и назовават императора „*invictus*“⁴⁹.

Съществува неяснота по отношение на причините, довели до появата на този епитет при цитираните надписи от Испания и от Палестина. В случая с Истрия обаче съм склонна да допусна връзка с локалните събития, доловими, както ще стане ясно по-долу, на базата на долномизийското монетосечене.

ISM I, 91 (Histria): Ἀγαθῇ Τύχῃ
 Μ(άρκον) Ὁ[[πελλιον]] Ἀντω-
 νεῖνον Δ[[ιαδουμενι]]-
 [[ανόν] Σεβ(αστόν) Καίσαρα,
 5 Αὐτοκράτορος Καίσα-
 ρος Μ(άρκου) Ὁπέ[[λλιον]] Σε-
 ουήρου [[Μακρεῖνου]]
 Εὐτυχούς Εὐσεβοῦς
 Σεβαστοῦ, υἱόν,
 10 βουλὴ δῆμος τῆς
 λαμπροτάτης Ἰστριν-
 ῶν πόλεως

Обстоятелството, че при изчукването на надписа в резултат на сенатското решение за *damnatio memoriae* някои части от името и титулатурата на Диадумениан не са пострадали, сега дава опорните точки за една, макар и най-обща, дати-

ровка. Така например съхранената титла „цезар“ (р. 4), както и името „Антонин“ (р. 2–3) свидетелстват, че надписът е поставен със сигурност след средата на юни 217 г., когато титулатурата на Диадумениан, вече цезар, била допълнена и с въпросното име. В същото време обаче горната хронологическа граница със сигурност не е по-късна от средата на май 218 г., когато той бил обявен за август⁵⁰.

Като цяло налагащото се впечатление за общ стил и почерк при изработването на този и на предишния епиграфски паметник дава основание да се допусне тяхната синхронност. Следователно надписът в чест на цезар Диадумениан също ще се свърже с времето преди 10 декември 217 г. Така се очертава възможният период за датирането и на двата паметника – след средата на м. юни, но преди 10 декември 217 г.

И при двата надписа няма указание за провинциалния управител, при когото те са били поставени. По този повод може наистина да се съжاليا, тъй като проблемът с провинциалните управители на Долна Мизия по време на 14-месечното управление на Макрин е с много неизвестни.

През този твърде кратък период от време са засвидетелствани трима долномизийски управители: M. Statius Longinus, P. Fulvius Pontianus и Marc(ius) Claudius Agrippa⁵¹. И трите имена дължим на монетите, отсечени в долномизийските градове Никополис ад Иструм и Марцианополис единствено с името и портрета на император Макрин и на цезар Диадумениан. Следователно очевидно е, че и тримата са заемали поста в продължение само на няколко месеца, което само по себе си свидетелства за наличието на извънредни обстоятелства, пред които е била изправена провинцията. Трудността в случая идва от факта, че известните от монетите имена на тримата провинциални управители не са потвърдени от епиграфски паметници, нито пък от античните автори. Разгледаното по-горе сведение на Дион Касий за Марций Агрипа (78, 13, 2–3) като легат на Макрин първо в Панония, а по-късно в Дакия на свой ред допълнително усложнява проблема.

От изключително значение за изследването на Макириновото управление в долномизийските земи е наблюдението на Б. Пик, че в Никополис ад Иструм са отсечени монети с общ лицев печат, но от името на Понтиан и от името на Агрипа. Това означава, че те двамата са били провинциални управители непосредствено един след друг, без обаче да може да се каже в каква последователност⁵². За изясняването на този въпрос допринася доказаната датировъчна стойност на различните портрети на Макрин в зависимост от дължината на неговата брада, като хронологическата граница между портретните изображения с къса и тези със среднодълга или дълга брада е краят на 217 – началото на 218 г.⁵³

Известният към момента нумизматичен материал обаче свидетелства, че и при тримата управители на Долна Мизия лицевите печати на монетите представят Макрин с къса брада. Изключение правят единствено четири случая, при които монети, отсечени от името на Агрипа в Никополис ад Иструм, са с един общ лицев печат⁵⁴. Според Б. Пик при тях брадата на Макрин е представена по-плътна и по-дълга в сравнение с останалите монети, а това означава, че именно те са най-късните издания на Никополската монетарница. Следователно може да се твърди със сигурност, че от тримата именно Агрипа последен е поел поста на провинциален управител на Долна Мизия. Този факт потвърждава предложената по логически път последователност, намерила място в изследванията на А. Щайн⁵⁵ и възприета впоследствие от други автори⁵⁶ – Лонгин, Понтиан, Агрипа.

Взаимовръзките между различните монети в зависимост от общи лицеви и реверсни печати показват синхронната употреба на лицеви печати, представляващи Макрин както с къса, така и със среднодълга брада. Тази вариативност, забелязана и при централната римска монетарница, е характерна особеност на втората мо-

нетна емисия, отсечена за този император през периода септември 217/март 218⁵⁷. В Рим отсичането на трета емисия, където Макрин навсякъде и задължително е с дълга брада, започва в началото на м. март 218 г. Към това време или малко по-късно трябва да отнесем последните монети, отсечени в монетарницата на Никополис ад Иструм от името на Агрипа, докато за Марцианополис тази хронологическа граница вероятно е поне с 3–4 месеца по-ранна.

Следователно е очевидно, че очертаната картина за управлението на Макрин в Долна Мизия е значително по-динамична в сравнение с предварителната представа за нея.

Оказва се например, че монетосеченето от името на Лонгин и на Понтиан в никакъв случай не е по-късно от октомври – ноември 217 г., и следователно смяната на Лонгин с Понтиан и след това на Понтиан с Агрипа се вписва в рамките не на 14-месечното управление на Макрин, а само на първите седем=осем месеца на този период. Това означава, че и интензивността на монетосеченето на двата долномизийски града е твърде голяма.

Прави впечатление, че в резултат на активната дейност на тези две монетарници са отсечени монети в огромно количество⁵⁸. За да се очертае реалната картина за мащабите на това монетосечене, е необходимо да се подчертае, че количеството монети, отсечено от двете монетарници за краткия 14-месечен период, е приблизително равно на монетите, пуснати от тях в обращение в продължение на цялото 18-годишно управление на Септимий Север. Казаното обуславя необходимостта от детайлен анализ на монетната продукция на тези две монетарници.

1. Никополис ад Иструм

Цитираните номера на монетите са по корпуса на Б. Пик (вж. P i c k, B. Die antiken Münzen Nordgriechenlands. Bd.I. Dacien und Moesien. Erster Halbb. Berlin, 1898).

Монетарницата на Никополис ад Иструм е единствената, която сече монети от името и на тримата провинциални управители, засвидетелствани като легати на Макрин в Долна Мизия.

Провинциален управител: M. Statius Longinus

(Време на отсичане на монетите: ок. юни–август 217 г.)

Името на Лонгин не е засвидетелствано засега при монети на Марцианополската монетарница, но в Никополис ад Иструм по негово време са отсечени емисии и за Макрин (№ № 1720–1785) и за Диадумениан (№ № 1827–1872). Монетите за Макриновия син вече го определят и като цезар, и като Антонин, поради което тяхната датировка не би могла да бъде по-ранна от средата на юни 217 г.⁵⁹

Няколко от монетните типове заслужават специално внимание и трябва да бъдат отчетени при анализа: императорът прав пред олтар, във военно облекло с патера в дясната ръка, а лявата е подпряна на копие или жезъл⁶⁰; императорът прав, във военно облекло с кълбо в дясната ръка, а лявата е подпряна на копие⁶¹; императорът на кон в галоп с копие в дясната ръка, а под коня е коленичил пленник – засвидетелстван засега единствено при монети за Диадумениан (№ 1780).

Провинциален управител: P. Fu... Pontianus

(Време на отсичане на монетите: преди декември 217 г.)

Известните досега данни свидетелстват, че от името на този провинциален управител в Никополис ад Иструм са отсечени монети единствено за Макрин, и то в твърде ограничено количество (№ № 1679–1682). Представените при тях реверсни типове са традиционни за репертоара на Никополската монетарница.

В случая заслужава да бъде споменат фактът, че за разлика от многобройните монети, отсечени по негово време в Марцианополис, при който реверсният надпис го представя единствено с името PONTIANOC, малката емисия, пусната в об-

ращение от негово име в монетарницата на Никополис ад Иструм, го именува Π ΦΟΥ ΠΟΝΤΙΑΝΟΣ.

Провинциален управител: Marcius Clau(dius) Agrippa

(Време на отсичане на монетите: преди края на март 218 г.)

От името на Агрипа монетарницата на Никополис ад Иструм отсича монети за Макрин (№ № 1683–1719) и за цезар Диадумениан (№ № 1792–1826), като те се характеризират не само със своята многобройност, но и с голямото разнообразие на монетни типове. При част от тях реверсните изображения са с подчертано конкретно-исторически сюжети: императорът прав с военно облекло и Нике, която пише върху щит, а помежду им – трофей с двама пленници⁶²; императорът с вдигната за поздрав ръка в квадрига, водена от войник с вексилум, а на заден план е представен трофей между двама пленници – този реверсен тип е засвидетелстван единствено при монети за Макрин, като при някои случаи в квадригата до императора е седнала Нике (№ № 1712–1713).

Според Б. Пик тези изображения не могат да служат като аргумент за евентуално триумфално шествие най-вече поради липсата на съответен римски образец. Това му дава основание да твърди, че цитираните реверсни типове са породени от неизвестен за изследователите конкретен повод⁶³. Направената връзка между това изображение и победата на Макрин над партите в един от каталозите на монетните аукциони⁶⁴ е не само недоказуема, но неприемлива предвид посочените от Б. Пик съображения.

Известни са също така монети на Никополис ад Иструм от името на Агрипа, представящи градската порта с три кули⁶⁵. Според Б. Пик е невъзможно да се определи наличието на някакъв специален повод за изобразяването на градски порти върху монети на Диадумениан, на Елагабал и на Гордиан⁶⁶. Двадесетина години по-късно Л. Ружичка обърна внимание на обстоятелството, че именно при Макрин и Диадумениан за първи път върху монетите на Никополис ад Иструм е представена градска порта с три кули, наподобяваща твърде много известното изображение върху монетите на Августа Траяна, докато при по-късните монетни емисии на Никополската монетарница са засвидетелствани засега изображения на градска порта единствено с две кули⁶⁷.

Правилно впечатление, че всички монети, които биха могли да бъдат отнесени към последната фаза от монетосеченето на Никополис ад Иструм, а и на цялата провинция, при управлението на Макрин и неговия провинциален наместник Агрипа, отразяват едно спокойно развитие на града и постепенно връщане към традиционните монетни типове на неговата монетарница. Това се отнася както за монетите, върху чийто аверс Макрин е представен със среднодълга брада (№ № 1695, 1696, 1705, 1717), така и за тези с къса брада, които са свързани с първите чрез общи реверсни печати.

По-горе бе посочено, че при монетите на Никополис ад Иструм са засвидетелствани две независими една от друга именни форми на императорския легат, представян най-често единствено с неговия когномен: Клавдий Агрипа и Марций Агрипа. Голяма е вероятността двете имена да определят един и същи легат, който при това е идентичен със съобщения от Дион Касий провинциален управител на Дакия (Cass. Dio 78, 13, 2–3)⁶⁸, но засега не е възможно да се даде сигурно обяснение за така очерталата се ситуация.

2. Марцианополис

Цитираните номера на монетите са по корпуса на Б. Пик (вж. P i c k, В. Die antiken Münzen Nordgriechenlands. Bd.I. Dacien und Moesien. Erster Halbb. Berlin, 1898).

Провинциален управител: P. Fu...Pontianus

(Време на отсичане на монетите: преди декември 217 г.)

За разлика от монетарницата на Никополис ад Иструм в Марцианополис не са били отсечени емисии от името на провинциалния управител Лонгин.

И отново за разлика от Никополис, където броят на отсечените монети при римския легат Понтиан е сравнително малък, за Марцианополската монетарница по това време е засвидетелствана висока степен на активност. Продължавайки традицията, оформила се още в края на управлението на Септимий Север и особено при Каракала, пуснатите в обращение марцианополски монети носят върху реверсите нумерална буква, а върху аверсите – едновременно портретите на Макрин и на Диадумениан, обърнати с лице един към друг (№ № 715–784). Сравнително ограничен е броят на тези, отсечени единствено за Макрин (№ № 708–714), докато такива само за Диадумениан засега не са засвидетелствани.

Прави впечатление, че при марцианополските реверсни изображения от времето на Понтиан се наблюдават много сходства спрямо никополското монетосечение от името на Лонгин. Това налага и необходимостта от по-голяма релефност при очертаването на преките паралели и на забелязваните, макар и несъществени на пръв поглед, различия.

Измежду засвидетелстваните реверсни типове следва да бъдат посочени следните: императорът прав пред олтар във военно облекло; в някои случаи държи малка Нике в дясната си ръка (№ № 778–779); императорът на кон с коленичил на земята пленник⁶⁹; триумфална арка с четири статуи⁷⁰.

В литературата е обърнато специално внимание на монетите с триумфална арка върху реверса заради безспорната ѝ победна символика. Л. Ружичка, който пръв съобщава за съществуването на тези монети, приема, че двете средни статуи върху арката представят всъщност Макрин и Диадумениан, а лявата – Нике⁷¹. За такъв тип марцианополски монети съобщава и Н. Мушмов⁷², макар че посочената като илюстрация монета⁷³ е от времето на Каракала и триумфалната арка се различава съществено от тази, представена върху публикуваните от Л. Ружичка монети. От известните досега в литературата марцианополски емисии изображения на триумфална арка се срещат единствено при Каракала (№ № 694–695), при Макрин и доста години по-късно при Гордиан (№ 1166). По повод на Гордиановите монети Б. Пик предполага възможността тя да е построена във връзка с победа над „варварски племена“⁷⁴, а обяснението за Каракаловите монети ги свързва със „събития от сигурно локално значение“⁷⁵.

Внушението за постигната победа по времето на Понтиан се подсилва и от появата на малката Нике при изображенията на императора – елемент, който липсва при иначе много сходните реверсни типове, отсечени в Никополската монетарница от името на Лонгин.

Провинциален управител: Marc(ius) Clau(dius) Agrippa

(Време на отсичане на монетите: края на 217 – началото на 218 г.)

Досега е засвидетелствана една-единствена двойка печати, използвана от Марцианополската монетарница по време на провинциалния управител Агрипа (№ 785). Реверсното им изображение се вписва в традиционния за Марцианополис иконографски репертоар, а върху аверса са представени портретите на Макрин и на Диадумениан един срещу друг, като б а щ а т а и м п е р а т о р е характеризирани с къса брада.

Направеният анализ на дейността на двете долномизийски монетарници, които единствени при управлението на Макрин сечат монети с името и портрета на императора и на неговия син, както и на отсечените от тях монетни типове, дава възможност да бъдат формулирани няколко важни извода.

1. Монетосеченето на тези два долномизийски града за Макрин е започнало скоро след убийството на Каракала, но със сигурност след провъзгласяването на Диадумениан за цезар и включването на името „Антонин“ в неговата официална титулатура, т. е. след средата на юни 217 г., когато провинциален управител на Долна Мизия е М. Стаций Лонгин. От друга страна – последната от разглежданите емисии, тази на Никополската монетарница, представлява императора със сравнително по-дълга брада, е отсечена не по-късно от края на март 218 г., но най-вероятно още в края на 217 г. или в самото начало на 218 г.

2. Така получените хронологически ориентири свидетелстват, че интересувашите ни смени в провинциалното управление на Долна Мизия са извършени още преди края на 217 г. Поради тази причина е възможно да се предположи, че Стаций Лонгин е получил своето назначение на този пост още от Каракала, на което пък вероятно се дължи неговата скорошна смяна след успеха на дворцовия преврат и убийството на последния. Първият назначен лично от Макрин управител на Долна Мизия е Понтиан и това е станало най-късно през август–септември 217 г. По неизвестни засега причини Понтиан не остава дълго време в поверената му провинция и изглежда още преди края на 217 г. той е наследен от Агрипа.

3. Прави впечатление сходството на императорските изображения от времето на провинциалните управители Лонгин и Понтиан при монети, отсечени съответно в Никополис ад Иструм и в Марцианополис. В същото време те се различават коренно от тези, пуснати в обращение от Никополската монетарница от името на Агрипа. В първия случай реверсните типове отразяват събития, свързани с военни действия на римската армия, докато при монетите от времето на Агрипа подобни изображения изцяло липсват за сметка на подчертаното присъствие на победната тематика. Всъщност преходът от военните към триумфалните сцени се свързва с името на Понтиан, при когото се появяват реверсни типове, представляващи императора с Нике в дясната ръка или триумфална арка.

4. Забелязаните още за времето на император Септимий Север съгласуваност и последователност в дейността на Никополската и Марцианополската монетарница се наблюдават и при управлението на Макрин. Изглежда, точно на това обстоятелство се дължи подчертаното свързване на монетосеченето от името на всеки един от тримата провинциални управители единствено или преобладаващо с една от двете разглеждани монетарници. Ако предположението е вярно, то липсата на Марцианополско монетосечене от името на Лонгин вероятно ще да е свързано с факта, че тази е монетарницата, която е ангажирана с монетно производство по време на самостоятелното управление на Каракала и неговия долномизийски легат Квинтилиан. Същото ще е валидно и за ограниченото монетосечене на Никополис при Понтиан и на Марцианополис при Агрипа.

Направеният анализ на комплексните изворови данни за Долна Мизия дава възможност да бъде предложена хипотетична реконструкция за развитието на тази провинция през четиринадесетмесечното управление на император Макрин и на неговия син и цезар Диадумениан.

Допустимо е да се предположи, че в момента на убийството на Каракала провинциален управител в Долна Мизия е М. Statius Longinus, който е назначен на този пост още преди Макрин да поеме управлението на империята в свои ръце. Това предположение не противоречи на съществуващите сведения, тъй като за самостоятелното управление на Каракала монетите дават името на един-единствен провинциален управител – Квинтилиан. Трудно е да се повярва, че той е ръководел провинциалните дела през всичките тези пет години, тъй като в такъв случай ще е налице един необичайно дълъг мандат.

Обстоятелството, че Лонгин е получил своето назначение от Каракала, вероятно е причината за неговата скорошна смяна след успешния дворцов преврат. Изглежда обаче, че непосредствено преди да бъде сменен, в последните месеци от престоя му в Долна Мизия, монетарницата на Никополис ад Иструм отсича от негово име емисии за новия император и за неговия син Диадумениан, обявен вече и за цезар, и за Антонин. Върху реверсите на тези монети са намерили отражение събитията, в които, изглежда, е била въвлечена разглежданата провинция още по времето, когато начело на империята е бил Каракала. Сцената с победения враг дава основание да се мисли, че става дума за военни действия в интересувания ни район.

Назначаването на Р. Fulvius Pontianus за долномизийски управител вероятно е във връзка с предприетите от Макрин персонални промени, целящи да поставят на ключовите места лоялни нему хора. Както стана ясно по-горе, такива мерки на новия император са описани с много подробности от Дион Касий (79, 13, 2–3; 79, 22, 1–5), но за съжаление Долна Мизия е останала извън обсега на неговия интерес.

По времето на Понтиан монетарницата на Марцианополис започва интензивно и богато монетосечене, чиито реверсни печати подсказват, че новият провинциален управител е продължил военните действия на своя предшественик. Новото в случая е, че точно при монетите, отсечени от негово име, се появяват за първи път индикации за постигнати победи на римското оръжие: малката Нике в ръката на императора. Безспорен знак за значимостта на успеха са монетите, върху чийто реверс е представена триумфална арка.

Почти всичко, което днес се знае за Понтиан, се изчерпва с оскъдната информация, предоставяна от отсечените в Марцианополис многобройни монети от негово име и от значително по-ограничената в количествено отношение емисия на Никополската монетарница⁷⁶. Направените в литературата опити за намиране на неговото място в римската просопография от началото на III в. засега дават като единствен резултат твърдението за възможна роднинска връзка на този долномизийски провинциален управител с М. Pontius Varanus Sabinus и неговата съпруга Fulvia Ti...⁷⁷

Според мен съществува и друга възможна посока за търсене на решение на проблема и тя води към Долна Панония. Известно е, че в тази провинция са открити многобройни милиарни колони, поставени от името на императорския легат Елий Трикиан през управлението на Макрин⁷⁸. От друга страна обаче, два епиграфски паметника свидетелстват, че в самото начало от управлението на Елагабал провинциален управител на Долна Панония вече е Pontius Pontianus⁷⁹. Единият от тези надписи е намерен при Интерциза и дава сигурна датировка, тъй като е поставен по време на първата трибунска власт на Елагабал, т. е. преди 10 декември 218 г.⁸⁰

Тези данни поставят извън всякакво съмнение обстоятелството, че именно Понтий Понтиан е прекият приемник на Елий Трикиан в управлението на Долна Панония⁸¹. Проблематично остава решаването на въпроса за точния момент, когато Трикиан бил сменен от Понтиан на този пост.

Й. Фиц, позовавайки се на Дион Касий, в едно свое ранно изследване обявява за безспорно твърдението, че Трикиан е бил освободен от управлението на Долна

Панония още при Макрин – в началото или най-късно през пролетта на 218 г. Поради тази причина той допуска възможността назначаването на Понтиан да е дело също на Макрин⁸². Очевидно тази постановка е заимствана от статията на Е. Гроаг⁸³ според признанието и на самия Й. Фиц, направено в една по-късна публикация, в която това ранно датиране на смяната на провинциалните управители в Долна Панония е отхвърлено категорично⁸⁴. Новообоснованото становище е, че Трикиан остава на този пост до свалянето на Макрин от императорския престол и споделя неговата съдба: *damnatio memoriae* е наказанието и за двамата, поради което имената им са заличени от всички милиарни надписи⁸⁵.

Обективността обаче изисква изрично да се подчертае липсата на безспорно потвърждение както за евентуално прекъсване на мандата на Трикиан в Долна Панония още по времето на Макрин, така и за евентуалното му оставане до момента, когато императорската власт е преминала в ръцете на Елагабал. Колкото до Понтиан – не е известна нито неговата по-ранна, нито неговата по-късна кариера.

Трудно ми е да преценя причините, поради които в досегашната литература не е предположена възможността за идентичност между Р. Фу... Pontianus долномизийския провинциален управител при Макрин, и въпросния Pontius Pontianus. Предположението за такава идентичност има няколко важни последствия. Така например става възможно не само евентуалното „реабилитиране“ на предложената още от Е. Гроаг⁸⁶ и първоначално поддържана от Й. Фиц⁸⁷ хипотеза, че смяната на Трикиан като провинциален управител на Долна Панония и назначаването на негово място на Понтиан, са станали още при Макрин, но и евентуално прецизиране на времето, когато смяната е била осъществена. Тук, естествено, е необходима предпазливост заради теоретическата възможност между Долна Мизия и Долна Панония да е имало междинно назначение, за което не се знае нищо. Твърде ограничените хронологически рамки, в които са се развивали тези събития, позволяват да се мисли единствено за провинция от този район – евентуално Горна Мизия или Норик, за чиито провинциални управители при Макрин нищо не е известно.

Все пак според мен по-вероятно е непосредствено след Долна Мизия Понтиан да е поел управлението на Долна Панония. Ако това наистина е така, то победоносният за Долна Мизия Понтиан изглежда още през ноември (?) 217 г. е получил новото назначение в Долна Панония. Обяснението на един такъв факт може да се търси единствено в евентуалното създаване на твърде критична ситуация в района на Панонския лимес в момент, в който Понтиан вече бил показал блестящи качества на военачалник в Долна Мизия, където, благодарение на него, опасността била отстранена.

Сегашното състояние на изворите данни за разглеждания период не позволява да се намери обяснение на необходимостта от смяна на Елий Трикиан като управител на Долна Панония^{87а}. Сигурно е обаче, че всичките известни епиграфски паметници с неговото име са поставени при първата трибунска власт на Макрин и следователно не преминават отвъд хронологическата граница на 10 декември 217 г. Друг е въпросът, дали в действителност неговата дейност в района изобщо е продължила до посочената крайна възможна дата. За съжаление тази подробност е неуловима по наличните данни.

Интензивността на процесите и събитията през 217 г. ми дава основание да мисля, че още към ноември 217 г. Понтиан е поел управлението на делата в района на Долнопанонския лимес. Очевидно само една истински критична ситуация е могла да причини такава преместване на Понтиан от Долна Мизия, преди още да е била отпразнувана победата, за която той, изглежда, има най-голяма заслуга.

Защото факт е, че трофеят и императорската квадрига се появяват върху долно-мизийските монети едва при наследилia го управител Агрипа.

При монетосеченето от името на Марций Клавдий Агрипа липсват реверсни изображения, които евентуално биха могли да са знак за водени военни действия. Напротив, победната тематика е тази, която подчертано присъства при отсечените по негово време монети. Може следователно да се допусне, че в източните райони на Долна Мизия Агрипа е поел вече овладяна ситуация. Ако това е така, то възможно е да се допусне, че бидейки провинциален управител на Дакия, от един определен момент насетне Агрипа е трябвало да поеме и управлението на Долна Мизия. Изглежда, недостигът на сигурни и верни нему хора са принудили Макрин да повери повече власт в ръцете на малкото си приятели и съмишленици, какъвто въпрочем е били Агрипа. Към това време се отнасят никополските монети с изображение на градска порта с три кули – вероятно знак за укрепителни строежи в Никополис ад Иструм след преживяното тежко изпитание като гаранция за бъдеща сигурност.

Така очертаната картина следва да се допълни с още няколко момента.

На първо място – отсечените огромни количества монети от голям номинал в рамките на един съвсем кратък неколкomesечен период, изглежда, са свързани с нуждите на военната обстановка. Засега е невъзможно да се определи от какъв точно характер е била тази връзка, но пък необходимостта от достатъчно парични знаци може да бъде твърдяна със сигурност. Именно тази необходимост би могла да обясни и установения съвсем наскоро факт, че точно по времето на император Макрин монетите на Никополис ад Иструм или поне част от тях не са били сечени, а отливани⁸⁸. Намерената в околностите на с. Вардим (Свищовско) отлята монета със запазен наливък се определя със сигурност като производствен брак и следователно възможността тя да попадне на мястото, където е открита след пренасяне от Никополис ад Иструм, е нищожна. Тази констатация дава основание на Д. Драганов да предположи, че става дума за „продукт на официално регламентирана дейност на временно ателие, разположено извън чертите на града, но в неговата територия“, и то във време, когато „градът е изпаднал в известни финансови затруднения“⁸⁹.

От особена важност се очертава и проблемът за липсата на монетосечене в градовете, разположени в североизточната част на Долна Мизия, в това число и провинциалната столица Томи. Засега не е възможно да бъде дадено категорично и добре аргументирано обяснение поради оскъдния характер на изворовата база, с която разполагаме. Изглежда обаче, именно военновременната ситуация е повлияла по някакъв начин на дейността на северните долномизийски монетарници, които са се оказали в невъзможност да пуснат в обращение собствени монетни емисии. В случая едно от допустимите предположения е това, което би разглеждало изключително богатата монетна продукция на Никополис ад Иструм и на Марцианополис за Макрин и за Диадумениан като един регулиран опит от страна на провинциалното управление за компенсиране на липсата на монетосечене в северните долномизийски градове.

Така очертаната картина на военно напрежение в района южно от Дунавската делта през началните месеци от управлението на Макрин дава възможност за нов поглед върху открития през 1967 г. в района на Дионисополис гръцки надпис⁹⁰:

Ἀγαθῇ τύχῃ
 Διὶ Δολιχαίῳ
 Μ(ᾱρκος) Πομπ[εῖ]ος Λού-
 κιος βενε[φ]ικιά-
 5 ριος ὑπατικοῦ
 λεγ(ιῶνος) α᾽ Ἰταλικῆς
 Ἀντωνεινιανῆς,
 βουλευτῆς Διονυ-
 σοπολειτῶν, Καλ-
 10 λατιανῶν, Μαρκι-
 ανοπολειτῶν
 εὐχαριστήριον.

Горе, между двата акротера, написано от друга ръка:

Ὑπὲρ σωτηρίας τοῦ κυ-
 ρίου αὐ νας τοκρά-
 τορος

Паметникът е издигнат от проконсулски бенефициарий на I италиански легион, който едновременно е и булеут на Калатис, Дионисополис и Марцианополис – обстоятелство, интерпретирано в литературата като резултат от личния принос на посветителя в сраженията срещу карпите през 214 г. в района на Малка Скития⁹¹.

Свързването на надписа конкретно с времето на Каракала се основава единствено на факта, че легионът е назван Antoniniana⁹². При липсата обаче на други датирани белези е редно да бъде направено уточнението, че с това име са били отличавани легионите не само при Каракала, но и до управлението на Елагабал включително⁹³. Оттук следва изводът за сигурното датирание на паметника след 212 г., но възможностите за поставянето на горната хронологическа граница се изтеглят напред във времето докъм убийството на Елагабал през 222 г.

Резултатите от направения анализ на марцианополските и на никополските монети, както и изричното споменаване на Марцианополис в разглеждания епиграфски паметник, дават основание за евентуално предатиране на събитията, които според съвременната интерпретация са отразени в надписа.

Предположението, че посветителят – проконсулски бенефициарий на I италиански легион, е и булеут на градовете Калатис, Дионисополис и Марцианополис заради личния му принос в преодоляването на някаква военна опасност в този район⁹⁴, не буди възражения. Проблематично обаче е категоричното свързване на тази опасност единствено с нашествието на карпите през 214 г., тъй като и събитията, намерили отражение точно върху марцианополските монети от времето на император Макрин, не трябва да бъдат подминавани като възможност. Във всеки случай едва ли може да има съмнение, че именно I италиански легион е взел активно участие за преодоляването на критичната ситуация в района и за постигането на успешен за римското оръжие край.

Друг е въпросът, кога точно е издигнат самият паметник – непосредствено след победните за империята битки в тези земи или по-късно. Ако обстоятелствата, довели до избирането на посветителя М. Помпей Лукий за булеут на трите споменати градове бъдат отнесени с по-голяма или по-малка сигурност към управлението на Каракала или на Макрин, то възможно е също така самото поставяне на надписа да е станало вече при Елагабал. В този смисъл твърде многозначително е внушението на първите три реда от надписа, дело на друга ръка и

написани допълнително между двата акротера – място, което първоначално не е било пригодено за такава цел: „За спасението на господаря император ...“⁹⁵. За кой император всъщност става дума? За какво спасение? Дали все пак това допълнение (?) не е било провокирано от започналата борба на Елагабал за свалянето на Макрин и за узурпирането на императорския престол?

ТРАКИЯ

Относно провинция Тракия не разполагаме с никаква сигурна информация, свързана с времето на Макриновото управление: античните автори не я споменават по никакъв повод, а епиграфски паметници поне засега не са известни. Свързваният дълго време именно с Макрин надпис от Сапарева баня⁹⁶ убедително е реинтерпретиран и предатиран към управлението на Елагабал⁹⁷.

Единствените данни за разглежданото време са емисиите на няколко тракийски монетарници. Сигурно е засвидетелствано, че в Траянополис и в Аполония Понтика са отсечени по една емисия единствено за Диадумениан⁹⁸. В по-старата литература е съобщено съществуването на монети за Макрин, отсечени в Марония⁹⁹, но напоследък това твърдение се оспорва¹⁰⁰.

Липсва сигурност и по отношение на Филипополис, тъй като първоначално Н. Мушмов цитира монетна емисия, отсечена в този град за Диадумениан¹⁰¹, но в посветената специално на филипополското монетосечене студия, публикувана десетина години по-късно, съществуването на такава емисия не е потвърдено¹⁰². Не ми е известно да е взето отношение по този въпрос в нумизматичната литература, което да доведе до изясняване на действителното състояние.

Отново в корпуса на Н. Мушмов е включена информация за съществуването на емисия за Макрин, отсечена от монетарницата на муниципия Цела (Coela), разположена на източното крайбрежие на Тракийския Херсонес¹⁰³. Липсата на възможност за верифициране на тези сведения налага предпазливост при тяхното използване.

Всъщност от градовете на територията на провинция Тракия единствено Деултум и Бизантион са осъществили по-разнообразно и сравнително богато монетосечене през управлението на Макрин, което изиска и по-детайлен анализ.

1. Деултум

Цитираните номера на монетите са по Й. Юркова (вж. J u r k o v a, J. Münzprägung von Deultum. Berlin, 1973).

Отсечените в Деултум емисии за Макрин (№№ 22–62) и за цезар Диадумениан (№№ 63–89) са значително по-малобройни от емисиите на двата разглеждани по-горе долномизийски градове. В същото време обаче съотношението между собствената дейност на тази монетарница при Каракала, при Макрин и при Север Александър показва сравнително голяма активност по време на четиринадесетмесечното управление на Макрин и дава основание за извода, че през въпросния период тя е функционирала при извънредни обстоятелства¹⁰⁴. Вече съществуващите в литературата наблюдения за необичайността на ситуацията в Деултум могат да бъдат допълнени и с изричното подчертаване на факта, че при Елагабал, дошъл на власт след убийството на Макрин, разглежданата монетарница изобщо не е функционирала и е възстановила сеченето на монети едва след обявяването на Север Александър за император.

Датирането на деултските емисии за Макрин и за Диадумениан е възможно в най-общи рамки заради факта, че при тях императорският син е определен като „цезар“, а и името „Антонин“ вече е включено в официалната му титулатура. Следователно тяхното отсичане е станало след средата на юни 217 г. От друга

страна – въз основа на включените от Й. Юркова в илюстративните таблици аверси на монети с портрет на Макрин¹⁰⁵ може да се твърди, че императорът е представен навсякъде с къса брада и следователно цялото монетосечене на Деултум през неговото управление е било реализирано не по-късно от края на 217 г. – самото начало на 218 г.

Сред реверсните изображения интерес предизвикват случаите, представлящи императора прав пред олтар с патера в дясната ръка (№№ 32, 69). Тази сцена е обяснена като „честване на някаква победа на Макрин, след която императорът сам е извършил жертвоприношението“¹⁰⁶. Интерпретацията има сериозни основания заради факта, че разглежданият монетен тип е засвидетелстван в Деултум единствено в този случай. Аргумент в нейна полза е и друг „императорски“ тип: императорът прав във военно облекло, а до него – Виктория, слагаща венец на главата му (№№ 50, 77). И това изображение е засвидетелствано досега единствено при Макрин и Диадумениан, поради което е допустимо да се търси логическа връзка с другия цитиран реверсен тип.

Монетният разказ се допълва от още един „императорски“ тип, който също се появява в Деултум единствено в разглежданите хронологически граници: императорът на кон с вдигната за поздрав дясна ръка (№ 53 – Макрин). За разлика от това изображение монетите, представлящи императора на кон според традиционната иконографска схема, се срещат в Деултум за първи път още при Каракала и запазват своето присъствие както при Макрин (№ 52) и Диадумениан (№ 85), така и при по-късните императори.

В литературата е обърнато внимание на този комплекс реверсни изображения и обяснението за тяхната поява в монетосеченето на Деултум е формулирано с допускането на две възможности: посещение на Макрин в Деултум или евентуално даряване на някакви извънредни привилегии за града, направено от този император¹⁰⁷.

Идеята за победа е подсказана и чрез едно неконвенционално изображение на Виктория, което е засвидетелствано засега единствено при монети за Диадумениан (№№ 65, 82). И този монетен тип е използван от монетарницата на Деултум за първи и за последен път през разглеждания период. При това, трябва да се има предвид, че подобно изображение е изключително рядко срещано при монетите, отсечени в източните римски провинции¹⁰⁸.

* * *

Отново единствено с името на Диадумениан се свързва още един паметник, който вече неколkokратно е разглеждан в специализираната литература. Става дума за съхранявания в Пловдивския музей медальон от монетарницата на Деултум, върху чиято лицева страна е представен младият цезар¹⁰⁹. Известно е, че този медальон е определян единодушно като фалшификат, за което са привеждани основно два вида аргументи – техническо-стилови и общоисторически. Изтъква се липсата на събитие, по повод на което монетарницата на Деултум би могла да отсече и пусне в обращение подобен медальон. Тезата е логична, като се има предвид, че възпоменателните медальони са били отсичани изключително по повод посещение на римски император в тракийските градове¹¹⁰. Неприемливо звучи обаче аргументът, че едно евентуално посещение на Диадумениан би трябвало непременно да намери отражение в монетосеченето и на съседния на Деултум град Анхиало. Достатъчно е само да се припомним, че съседният на Филипополис град Августа Траяна не е отсякъл медальони за Каракала.

Следователно липсата на медальони за Диадумениан, отсечени в други тракийски монетарници, не би могла да докаже неавтентичността на разглеждания. Друг е въпросът обаче, дали Деултум изобщо е бил удостояван с вниманието на Макрин и дали „при него (при Макрин – б. м., Д. Б.) е бил неотлъчно и малолетният му син М. Опелий Диадумениан“¹¹¹.

2. Бизантион

Цитираните номера на монетите са по Е. Шьонерт - Гайс (вж. Schönerdt-Geiss, E. Die Münzprägung von Byzantion. Teil II: Kaiserzeit. Berlin – Amsterdam, 1972).

Монетарницата на Бизантион също поднася изненади за изследователя. В сравнение със синхронното монетосечене на трите вече разгледани градове, отсечените в Бизантион монети за Макрин и за Диадумениан не са многобройни. Количественото съотношение при тях определено е в полза на Диадумениан, но неговите монети са от по-малки номинали – пети, четвърти и втори (№№ 1639–1650), докато тези за Макрин са единствено от седми номинал (№№ 1634–1638). Всички те са отсечени по време на седмия мандат на Никес, датиран в периода април 217 – април 218 г.¹¹²

Липсва специално уточнение за брадата на Макрин при трите известни лицеви печати, но приложените снимки свидетелстват, че тя навсякъде е къса¹¹³. На тази база, както и заради титулатурата на Диадумениан, монетите на Бизантион за Макрин и за неговия син могат да бъдат датирани единствено в периода след средата на юни докъм края на 217 г.

Реверсните изображения на разглежданите монети като цяло се вписват в традиционния за Бизантион иконографски репертоар. Представената при няколко монети за Макрин (№№ 1636–1637) и за Диадумениан (№№ 1644–1646) фигура на Нике също е в рамките на конвенционалната схема, но нейното присъствие прави впечатление заради честта ѝ поява върху реверсите.

Изключение от тази констатация за иконографската традиционност са единствено два типа, които не се срещат при емисиите за нито един друг император. Единият от тях се свързва с монетите за Макрин (№№ 1634–1635) и изобразява кон между две факли; другият – кораб с разпънати платна – се среща единствено при монетите за Диадумениан (№№ 1641–1643).

Трудно е да бъде обяснена както причината за тяхната поява точно в този момент, така и смисловата им натовареност. Това особено се отнася до изображението върху монетите за Макрин. Колкото до реверсния печат, представящ кораб с разпънати платна и използван единствено при една от емисиите за Диадумениан, то неговото интерпретиране във връзка с някакво важно за града морско пътуване е една от вероятно няколко възможности.

* * *

Това е всъщност цялата информация, която би могла да бъде извлечена от наличните до момента изворови данни за отражението на Макриновото управление в пределите на провинция Тракия.

Сравнението със съседна Македония открива малко общи характеристики. По-горе бе показано, че в македонското провинциално монетосечене не се наблюдава каквото и да било прекъсване след убийството на Каракала и поемането на имперската власт от Макрин. Докато в Тракия Перинт и повечето от останалите провинциални монетарници запазват необяснимо „мълчание“.

Един поглед напред във времето, като че ли все пак повдига малко плътната завеса на неизвестността, с която е покрита разглежданата провинция през управ-

лението на Макрин. Така например прави впечатление, че при Елагабал – дошъл на власт след успеха на организирания от неговата баба Юлия Меса заговор срещу Макрин – двата най-важни града в провинция Тракия са почетени с високо отличие: те получават титлата ΝΕΩΚΟΡΟΣ, която за Перинт е втората поред¹¹⁴, а за Филипополис – първата и единствена¹¹⁵. Този „жест“ на Елагабал дава основание да се предположи, че тракийските градове, а и провинцията като цяло, не са признали легитимността на Макрин, поради което и не отсичат монети за него – позиция, оценена впоследствие по достойнство от Елагабал.

Картината в Тракия като че ли е близка до тази в Долна Мизия, но това е само привидно:

1. В Тракия липсва това много активно монетосечене, което определя като цяло облика на разглеждания период в Долна Мизия. Освен разглежданите вече монетарници на Деултум и на Бизантион, изглежда, още само три-четири града отсичат единични, ограничени като количество, емисии или само за Макрин, или само за Диадумениан. Засага обаче с изключение единствено на Траянополис и Аполония Понтика с техните монети за Диадумениан, тези емисии невинаги могат да бъдат твърдени със сигурност. Монетосеченето на Бизантион през разглеждания период не се отличава в количествено отношение. Сравнително по-богата е единствено монетната продукция на Деултската монетарница, но и тя е несравнима с количеството на отсечените монети в Никополис ад Иструм и в Марцианополис.

2. В Тракия липсват също така сигурните индикации за водени военни действия, които присъстват в репертоара на Никополската и на Марцианополската монетарница. Доколкото военната тематика изобщо присъства в тракийското монетосечене за Макрин и за Диадумениан, то това е единствено чрез идеята за победа, която е представена в Деултум най-вече във връзка с монетите за императорския син.

3. Прави впечатление, че там, където фактите подсказват излизане от традиционната схема, то най-често се свързва именно с Диадумениан. Така е в Траянополис и Аполония, където са отсечени емисии единствено за него, но не и за самия Макрин; така е до голяма степен и в Деултум.

Така постепенно се оформя идеята за евентуално присъствие на Диадумениан в земите южно от Истър. Едва ли може да има съмнение, че по отношение на самия Макрин такава евентуална възможност е почти напълно изключена, както впрочем често е подчертавано в литературата.

Предположението, че императорът е бил принуден да изпрати в района на Дунавския лимес своя син, скоро след като последният е бил провъзгласен за цезар, не противоречи на изворовите данни, известни до момента. Допустимо е да се мисли, че поради военните действия срещу партите, „получени в наследство от Каракала“, с които Макрин е бил ангажиран още при поемането на императорската власт, той не е бил в състояние да се включи лично при решаването на имперските проблеми по Дунавския лимес, изглежда, допълнително усложнени от развитието на събитията в провинция Тракия. Много е вероятно при тази ситуация новите владетели – баща и син – да са разпределили помежду си задачите и всеки един от двамата да е поел по „своя път“: бащата август – към римско-партската граница, а синът цезар – към Долнодунавските земи.

Впрочем, едно такова предположение би обяснило монетните типове в монетосеченето на Деултум в Тракия и на Никополис ад Иструм и на Марцианополис в Долна Мизия, които подсказват личното императорско присъствие в тези градове. Изглежда именно поради това присъствие честването на победата на римското оръжие по време на военните действия в Долна Мизия е придобило онази

тържественост, доловима по монетите на Никополис ад Иструм с изображение на императора в квадрига. Ако това е така, то очевидно деултските монети за Диадумениан, върху чийто реверс е представена Виктория с трофей в двете ръце, ще да са знак за победоносното му завръщане от района на Долнодунавския лимес.

Предположението за пътуване на императорския син до Балкано-Дунавските земи, като че ли се подкрепя и от някои данни, засвидетелствани в Мала Азия. Става дума за т. нар. двойни монети, привлекли вниманието на Х. Басет. Търсейки обяснение за тяхната поява в монетосеченето на отделни малоазийски градове, той формулира споменатата вече хипотеза за пътуване на Макрин до Дунавския регион. В този си вид предложеното от него решение на проблема очевидно е силно уязвимо, но пък и аргументите, с които Д. Мейджи го атакува, са осветлени едностранно. Трудно е наистина „всички тези градове (чиито монетарници са отсекли т. нар. двойни монети – б. м., Д. Б.) да бъдат подредени в един маршрут“¹¹⁶. Прави впечатление обаче, че измежду тях само два са пристанищните градове: Никомедия във Витиния и *Aegeae* в Киликия¹¹⁷.

Нанасянето на тези данни върху картата очертава два маршрута на морска връзка между Тракия и Мала Азия: късия и директен морски път през Пропонтида между Бизантион и Никомедия, както и дългия път, свързващ *Aegeae* на югоизточното крайбрежие на Мала Азия и тракийското егейско крайбрежие при устието на Хеброс с Траянополис.

Отново оскъдните нумизматични данни са единственият възможен ориентир за евентуалното изясняване на посоката на движение в двата случая. Така например отсечената в Траянополис емисия е забележителна единствено с факта, че градът не е пуснал в обращение и монети за самия император Макрин. По отношение на иконографията обаче тя се вписва в традиционния за монетарницата репертоар. Това в никакъв случай не може да се каже за монетосеченето на Бизантион: появата тук на два нови типа при монетите за Макрин и за Диадумениан, както и изричното присъствие на Нике при монетосеченето за тези двама владетели дават основание да се мисли, че Бизантион е посрещнал Диадумениан при победното му завръщане след края на военните действия по Долнодунавския лимес на път обратно към Сирия.

Следователно може да се допусне, че след решението на Макрин да изпрати своя син и цезар в Балкано-Дунавския регион Диадумениан е предприел едно дълго морско пътуване, тръгвайки от *Aegeae*, за да стъпи за първи път на територията на провинция Тракия при устието на Хеброс. Аргумент в полза на това локализиране на неговото заминаване от Мала Азия би могло да бъде обстоятелството, че именно *Aegeae* е най-близкото пристанище до Зеугма – града, където Диадумениан е бил провъзгласен от войниците за цезар (Cass. Dio 78, 19, 1; 78, 40, 1).

Засега е невъзможно да бъде определен пътът, по който императорският син се е придвижил през Тракия на север докъм Никополис ад Иструм и Марцианополис в Долна Мизия. Дали тези два града са били най-северните точки от неговото пътуване, също не е ясно, пък и изглежда малко вероятно. Много по-логично е той да е достигнал Дунавския лимес, посещавайки някои от военните лагери, както впрочем и град Истрия.

Сравнително по-сигурно се очертава маршрутът на Диадумениан през Тракия при неговото връщане към Сирия, когато той вече като победоносец е минал през Деултум, Аполония и Бизантион, а оттам през Пропонтида е достигнал Мала Азия при Никомедия.

Така изглежда картината, очертана най-вече от известния до момента нумизматичен материал. Направената събитийна възстановка е в голяма степен хипотетична и очаква присъдата на бъдещите археологически, епиграфски и нумизматични открития и постижения. В този си вид обаче тя поставя изследователя пред необходимостта отново да вземе отношение по проблема за автентичността на отсечения в Деултум медальон за Диадумениан. Естествено, думата ще имат нумизматите и ако евентуално в светлината на новоочерталата се възможност за историческа реконструкция бъде доказана неговата автентичност, то той би могъл да бъде още един добър аргумент за присъствието на Диадумениан в Тракия, влизаш в унисон и с другите известни изворови данни. Склонна съм да приема тази възможност, тъй като едва ли може да бъде случаен фактът, че медальонът е отсечен точно в Деултум – града, чиято монетарница в границите на провинция Тракия е функционирала най-активно през разглеждания период.

Трябва да се подчертае също така, че евентуалното потвърждение на тезата за неавтентичността на въпросния медальон не означава и автоматично оборване на обоснованата тук хипотеза. Възможно е предполагащото от мен посещение на Диадумениан в Балкано-Дунавския регион просто да не е било отбелязано с възпоменателни медальони от нито една монетарница на територията на провинция Тракия.

Две са обстоятелствата, които евентуално биха могли да породят недоверие към така очертаната картина на събитията в Долна Мизия и Тракия при император Макрин.

Остава неясно например защо победата на римското оръжие, намерила отражение върху монетите на Марцианополис, Никополис ад Иструм и Деултум, които подсказват и личното императорско присъствие в този район, не е довела до включване на съответния компонент в титулатурата на Макрин или пък на Диадумениан. Казано с други думи – защо нито един от тези двама владетели не е бил титулуван *Dacicus* или евентуално *Sarmaticus*, или пък с друга подобна титла, отразяваща победата над племената, преминали южно от делтата на р. Истър, и тяхната етническа принадлежност¹¹⁸? Въз основа на досега известните данни е невъзможно да бъде даден еднозначен и категоричен отговор на този въпрос. Решаването му очевидно е една от задачите на по-нататъшните изследвания.

Другият въпрос е свързан с намирането на обяснение за факта, че нито един от античните автори не съобщава нищо за подсказаните от нумизматичния материал драматични събития, разиграли се в източната част на Долна Мизия при управлението на Макрин и за предположеното посещение на Диадумениан в тези райони. Впрочем единственото свидетелство, че за известно време б а щ а т а а в г у с т и с и н ъ т ц е з а р не са били през цялото четиринадесетмесечно управление на Макрин заедно, е разгледаният по-горе текст от включената в НА биография на Диадумениан (НА, v. Diad. VIII, 4).

* * *

Историческа реконструкция. През първата половина от управлението на Макрин в района на източната част на Долна Мизия е съществувало твърде голямо напрежение, създадено най-вероятно от съседни на империята племена. Тяхното присъствие в района на Марцианополис, Дионисополис и Калатис се подсказва от надписа, намерен в Дионисополис. По всичко изглежда, че и Томи, и Истрия също

са били сред засегнатите, поради което по това време техните монетарници не функционират.

Първият сред провинциалните управители, чиито имена се срещат върху монетите на долномизийските градове, е Стаций Лонгин, който по всяка вероятност е поел този пост още при Каракала.

Негов наследник в Долна Мизия е Понтиан – провинциалният управител, с чието име, изглежда, трябва да се свържат най-важните победи на римската армия в интересувания ни район. Съвсем скоро след успеха на водените от него военни действия в района южно от Дунавската делта той, изглежда, е трябвало да поеме управлението на Долна Панония.

Функциите на провинциален управител на Долна Мизия са поети от Марций Агрипа, който вероятно е продължил да заема този пост и в съседната провинция Дакия. Именно при него са проведени тържествата в чест на римската победа, отразени върху монетите на Никополис ад Иструм, които, изглежда, са били удостоени с личното присъствие на Диадумениан.

Вероятно скоро след провъзгласяването му от сирийските легиони за цезар синът на Макрин е предприел едно дълго пътуване към Балкано-Дунавския регион, тръгвайки от киликийския град *Aegeae* и пристигайки при устието на р. Хеброс в района на Траянополис.

Допускам, че сред причините за това пътуване, освен проблемите по Дунавския лимес, е бил и отказът на провинция Тракия да признае легитимността на новопровъзгласения след убийството на Каракала император. Така може да се обясни пълното „мълчание“ на тракийските монетарници и най-вече неотсичането на монети за Макрин от двата най-важни провинциални града – Перинт и Филипополис. Изглежда, именно за тази им позиция по-късно Елагабал ще даде на Перинт втора, а на Филипополис – първа неокорска титла.

Присъствието на Диадумениан в районите на напрежение и участието му в триумфалните тържества в Долна Мизия вероятно са довели до известна промяна в позицията на онези тракийски градове, през които той е преминал на връщане към Мала Азия. Съществува и друга възможност: Диадумениан е преминал през тези тракийски градове, за които със сигурност е знаел, че са признали легитимността на неговата и на баща му власт. Но и в двата възможни случая е допустимо да се мисли, че той е посетил Деултум, Аполония и Бизантион, откъдето се е прехвърлил в Мала Азия при Никомедия.

Така резюмираните събития се свързват само с първата половина от управлението на Макрин – най-късно докъм декември 217/януари 218 г. За периода след началото на 218 г. до момента на организирания от Юлия Меса заговор и убийството на Макрин и на Диадумениан, данните за Долна Мизия и за Тракия са повече от оскъдни.

Отсечените в Никополис ад Иструм монети с името на провинциалния управител Агрипа, върху чиито аверси Макрин е представен със среднодълга брада, и тези, свързани с тях чрез общи реверсни печати, при които б а щ а т а и м п е р а т о р е все още с къса брада, могат да бъдат датирани в края на 217 или в началото на 218 г. и следователно са най-късните изворови данни за управлението на Макрин в Долна Мизия и Тракия. Освен с тях, изследователят не разполага с никаква друга информация, която да подпомогне очертаването на картината в историческото развитие на тези две римски провинции в периода на преход към управлението на късните Севери.

Синописис на сведения от кн. 78 на „Римска история“ на Дион Касий и тяхното предаване в епитоме от Ксифилин:

Cass. Dio 78, 13, 1–3:

οὐ μὴν ἀλλ' ἐπὶ τοῦτοις ὑπὸ τινων οὐ μάτην ἐπαινούμενος ἰσοστάσιον πως αὐτοῖς αἰτίαμα παρὰ τῶν ἐμφορόνων ἔσχεν, ὅτι ἔς τε τοὺς ὑπατευκότας τινὰς ἐνέγραψε καὶ εὐθύς ἀρχαῖς ἐθνῶν προσέταξεν, καίτοι μὴ ἐθέλησας δεύτερον δὴ τῷ ἐπόντι ἔτει ὑπατεῦειν δόξαι ὅτι <τάς> τῶν ὑπατευκότων τιμὰς ἐσχήκοι, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Σεουήρου ἀρξάμενον καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπεποιήκει. τοῦτο γὰρ δὴ νομιμώτατα καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ περὶ τοῦ Ἀδουέντου πράξας, ἀλογώτατα Μάρκιόν τε Ἀγρίππαν πρότερον μὲν ἐς Παννονίαν εἴτ' ἐς Δακίαν ἡγεμονεύσοντα ἔπεμψεν. τοὺς γὰρ ἄρχοντας αὐτῶν, τὸν τε Σαβῖνον καὶ τὸν Καστῖνον, λόγῳ μὲν ὡς καὶ τῆς συνουσίας σφῶν δεόμενος, ἔργῳ δὲ τὸ τε πάνυ φρόνημα καὶ τὴν φιλίαν αὐτῶν τὴν πρὸς τὸν Καράκαλλον φοβηθεῖς, εὐτὺς μετεπέμψατο. τὸν τε οὖν Ἀγρίππαν ἐς τὴν Δακίαν καὶ Δέκκιον Τρικκιανὸν ἐς τὴν Παννονίαν ἔστειλεν, ἐκεῖνον μὲν δοῦλόν τε κομμωτὴν γυναικὸς τινος γεγονότα, καὶ διὰ τε τοῦτο κριθέντα ὑπὸ τοῦ Σεουήρου καίτοι καὶ τῷ βασιλικῷ συνδεδικηκότα, ...

Xiphilinus 342:...

περὶ γε μὴν τὰς τῶν ἀρχόντων ἐκλογάς τε καὶ καταστάσεις οὐ μικρῶς ἠδόξεσεν, ὡς ἀναξίοις τισὶ τὰς ἀρχὰς ἐγχειρίζων, ὅπερ μέγιστόν ἐστι μέρος τῆς αὐτοκρατορικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ὅλων προνοίας ...

Синописът е направен въз основа на изданието на Boissevain, U. P. Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt. Vol. 3. Berlin, 1955, p. 721 sq, cf. p. 416 sq, p. 425 sq, p. 435.

Б Е Л Е Ж К И

- ¹ Halfmann, H. Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich. Stuttgart, 1986, p. 230.
- ² Clay, C. L. The Roman Coinage of Macrinus and Diadumenianus. – Num. Zeitschrift 93, 1979, p. 34.
- ³ Magie, D. Roman Rule in Asia Minor. Vol. 2. Princeton 1976, p. 1557, n. 3.
- ⁴ Basset, H. J. Macrinus and Diadumenianus. Ann Arbor, Michigan Diss., 1920, p. 38 sq.
- ⁵ Halfmann, H. Цит. съч., с. 230.
- ⁶ Millar, F. A Study of Cassius Dio. Oxford, 1964, 161–163.
- ⁷ Boissevain, U. P. Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt. Ed. by U. P. B. Photographic reprint by Weidmann, Vol. 3, 1955, p. III.
- ⁸ Dio's Roman History (with an English translation by Earnest Cary). Loeb Classical Library, Vol. 9. Cambridge (Mass.) – London, 1955, 342–456.
- ⁹ Millar, F. Цит. съч., 195–203.
- ¹⁰ Harrington, J. Cassius Dio: A Reexamination. Lexington, Kentucky, 1970, p. 147.
- ¹¹ Millar, F. Цит. съч., с. 161.
- ¹² Пак там, с. 165.
- ¹³ Пак там, 160–168; Kolb, F. Literarische Beziehungen zwischen Cassius Dio, Herodianus und der Historia Augusta. Bonn, 1972, 118–138.
- ¹⁴ Fitz, J. Die Laufbahn des Aelius Tricciianus. – AAntHung, XXVI, 1978, p. 22.
- ¹⁵ Groag, E. Aelius Decius Tricciianus. – RE IV (1901), col. 2286.
- ¹⁶ Fitz, J. Цит. съч., с. 22.
- ¹⁷ Basset, H. Цит. съч., с. 66.
- ¹⁸ Petrikovitz, H. v. Die Chronologie der Regierung Macrinus. – Klio, 31, 1938, p. 105 sq, n. 1.
- ¹⁹ Pick, B. Die antiken Münzen Nordgriechenlands. Bd. I: Dakien und Moesien. Erster Halbband. Berlin 1898, №№ 1683–1719, 1792–1826.
- ²⁰ Пак там, № 785.
- ²¹ Пак там, №№ 1695–1696, 1709, 1803–1804, 1819.
- ²² Пак там, №№ 1688, 1691.
- ²³ Fliiss, Marcius Claudius Agrippa. – RE XIV-2 (1930), col. 1547–1549, № 34; col. 1555, № 49; Stein, A. Die Legaten von Moesien. Budapest 1940, p. 91sq; Thomasson, B. Laterculi Praesidum. Vol. 1: Lists of Governors. Göteborg 1984, col. 141, № 115; Šašel Kos, M. A Historical Outline of the Region Between Aquileia, the Adriatic and Sirmium in Cassius Dio and Herodianus. Ljubljana, 1986, 266–268.
- ²⁴ Stein, A. Цит. съч., с. 92, бел. 11.
- ²⁵ Suenskes Thompson, J. Aufstände und Protestaktionen im Imperium Romanum. Die Severischen Kaiser im Spannungsfeld innenpolitischer Konflikte. Bonn 1990, p. 178.
- ²⁶ Petrikovitz, H. v. M. Opellius Macrinus. – RE XVIII (1939), col. 540–558.
- ²⁷ Геров, В. Die Einfälle der Nordvölker in den Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde. I: Das 2. und 3. Jh. (101–284). – ANRW II, 6, 1977, p. 125.
- ²⁸ Cass. Dio 51, 22, 7.
- ²⁹ Barkóczi, L. Die Grundzüge der Geschichte von Intersica. – In: Intersica. II. (= Archaeologia Hungarica, 36), 1957, 515–521.
- ³⁰ Kolb, F. Цит. съч., с. 134.
- ³¹ Šašel Kos, M. Цит. съч., 294–300.
- ³² Salzmann, D. Die Bildnisse des Macrinus. – JDAI 98, 1983, p. 380.
- ³³ Mattingly, H., E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland. The Roman Imperial Coinage. Vol. 4. Part 2: Macrinus to Pupienus. London, 1962, p. 3sq.
- ³⁴ Clay, C. L. Цит. съч., 21–40.
- ³⁵ Pink, K. Рецензия за книгата на Mattingly, H., E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland. The Roman Imperial Coinage. Vol. 4. Part 2: Macrinus to Pupienus. London 1938. – JRS 29, 1939, p. 258.
- ³⁶ Salzmann, D. Цит. съч., с. 356, сл., бел. 39–40.
- ³⁷ Mouchová, B. Zum literarischen Porträt des Opellius Macrinus in der Historia Augusta. – Acta Universitatis Carolinae. Philologica 3, 1983. Graecolatina Pragensia, X, Praga 1986, p. 30.
- ³⁸ Syme, R. Emperors and Biography. Studies in the Historia Augusta. Oxford, 1971, 30–77.
- ³⁹ Пак там, 54–59.

- ⁴⁰ S a l a m a, P. L'Empereur Macrin Parthicus Maximus. – Revue des Études Anciennes (Bordeaux), LXVI, 1964, p. 338.
- ⁴¹ S y m e, R. Цит. съч., с. 58; K o l b, F. Herodian in der Historia Augusta. – HA-Colloquium. Bonn 1972/74 (= Antiquitas, 4. Bd. 12), 143–152.
- ⁴² F r a n k e, P. R., W. L e s c h h o r n, A. S t y l o w. Sammlung v. Aulock. Index. Berlin 1981, Tab. 2.
- ⁴³ M i l l a r, F. Цит. съч., с. 164.
- ⁴⁴ P e t r i k o v i t z, H. v. Цит. съч., col. 553.
- ⁴⁵ T o u r a t s o g l o u, I. Die Münzstätte von Thessaloniki in der Römischen Kaiserzeit (32/31 v. Chr. bis 268 n. Chr.). Berlin – New York, 1988, 55–57; G a e b l e r, H. Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia, Erste Abteilung. Berlin, 1906, №№ 297–299.
- ⁴⁶ I S M I, 92.
- ⁴⁷ I S M I, 91.
- ⁴⁸ C I L II 4789.
- ⁴⁹ C I L III 14155¹⁵; АЕ 1969/1970, № 630.
- ⁵⁰ C l a y, C. L. Цит. съч., с. 34.
- ⁵¹ S t e i n, A. Цит. съч., 90–92; F i t z, J. Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia inferior. Weimar, 1966, p. 50; T h o m a s s o n, B. Цит. съч., col. 140sq, №№ 113–115.
- ⁵² P i c k, B. Цит. съч., с. 432 и №№ 1682–1683.
- ⁵³ C l a y, C. Цит. съч.; S a l z m a n n, D. Цит. съч.
- ⁵⁴ P i c k, B. Цит. съч., №№ 1695, 1696, 1705, 1717; вж. и с. 436.
- ⁵⁵ S t e i n, A. Цит. съч., с. 92.
- ⁵⁶ T h o m a s s o n, B. Цит. съч., col. 140–141, №№ 113–115.
- ⁵⁷ C l a y, C. Цит. съч., 23–24, 34.
- ⁵⁸ P i c k, B. Цит. съч., №№ 708–809, 1679–1892.
- ⁵⁹ C l a y, C. Цит. съч., с. 34.
- ⁶⁰ P i c k, B. Цит. съч., № 1782.
- ⁶¹ Пак там, №№ 1783–1784; R u z i c k a, L. Inedita aus Moesia inferior. – Num. Zeitschrift 50, 1917, № 1870-a.
- ⁶² P i c k, B. Цит. съч., №№ 1711, 1822.
- ⁶³ Пак там, с. 345.
- ⁶⁴ Münz-Zentrum Auktion. Köln, 71, p. 29, № 169.
- ⁶⁵ P i c k, B. Цит. съч., № 1826; R u z i c k a, L. Цит. съч., № 1719-a.
- ⁶⁶ P i c k, B. Цит. съч., с. 344.
- ⁶⁷ R u z i c k a, L. Цит. съч., с. 135, 143.
- ⁶⁸ P I R² M 224; S t e i n, A. Цит. съч., 91–92; T h o m a s s o n, B. Цит. съч., col. 141, № 115.
- ⁶⁹ R u z i c k a, L. Цит. съч., № 779-a.
- ⁷⁰ Пак там, №№ 789 b-d.
- ⁷¹ Пак там, с. 124.
- ⁷² М у ш м о в, Н. Античните монети на Балканския полуостров. С., 1912, № 569.
- ⁷³ Пак там, срв. Табл. X, № 27.
- ⁷⁴ P i c k, B. Цит. съч., с. 195.
- ⁷⁵ Пак там, с. 193.
- ⁷⁶ P I R² F 496; W e i s s, Fu... (P.Fu... Pontianus). – RE, VII, 1912, col. 188–189; S t e i n, A. Цит. съч., с. 91; T h o m a s s o n, B. Цит. съч., col. 141, № 114.
- ⁷⁷ G r o a g, E. F(ur)ia Ti... (Titia, Titiana, Tiberiana oder ähnlich), Va(r)a ni (sc. uxor). – RE VII, 1912, col. 375, № 99; S t e i n, A. Цит. съч., с. 91.
- ⁷⁸ P e t r i k o v i t z, H. v. Цит. съч., col. 552; S a l a m a, P. Цит. съч., №№ 30–42.
- ⁷⁹ F i t z, J. Legati Augusti pro praetore Pannoniae inferioris. – Ant. Hung. 11, 1963, p. 291.
- ⁸⁰ F ü l e p, F. Epigraphie. – In: Intersica I. Geschichte der Stadt in der Römerzeit. Budapest 1954 (= Archaeologia Hungarica, 33), p. 314, № 321.
- ⁸¹ F i t z, J. Цит. съч., 290–291.
- ⁸² Пак там, с. 291.
- ⁸³ G r o a g, E. Aelius Decius Triccius. – RE IV, 1901, col. 2286–2287, № 21.
- ⁸⁴ F i t z, J. Die Laufbahn des Aelius Triccius. – AAntHung, 26, 1978, p. 27.
- ⁸⁵ Пак там, с. 27.
- ⁸⁶ G r o a g, E. Цит. съч.
- ⁸⁷ F i t z, J. Legati Augusti..., p. 291; F i t z, J. Pontius Pontianus. – RE, Suppl. IX, 1962, col. 865, № 44.
- ^{87a} Дион Касий съобщава, че Трикиан станал жертва на недоволството на войниците от Албанския легион (80,4,3).
- ⁸⁸ Д р а г а н о в, Д. Към техника на монетното дело в Никополис ад Иструм. – Интердисциплинарни изследвания 17, 1990, 59–62.
- ⁸⁹ Пак там, с. 61.
- ⁹⁰ IGBulg I², 24 bis; М и р ч е в, М. Епиграфски паметници от Черноморието. – ИНМВн IV (XIX), 1968, 171–173.

- ⁹¹ IGBulg I², 24 bis; Гер ов, В. Цит. съч., с. 125.
- ⁹² Mihailov, G. In: IGBulg. I², 24 bis; Мирчев, М. Цит. съч., с. 173.
- ⁹³ Ritterling, E. Legio. – RE XII (Halbband 23), 1924, col. 1325.
- ⁹⁴ Гер ов, В. Цит. съч., с. 125.
- ⁹⁵ Мирчев, М. Цит. съч., 171–173.
- ⁹⁶ CIL III 12339.
- ⁹⁷ Иванов, Т. Към въпроса за лагеруването на cohorts II Lucen sium в град Германия. – Археология, VI, 1964, № 1, с. 21.
- ⁹⁸ Schöner t-Geiss, E. Griechisches Münzwerk. Die Münzprägung von Augusta Traiana und Traianopolis. – Berlin, 1991, № 148 (Траянополис); Мушмов, Н. Цит. съч., № 3192 и SNG. Tübingen 2, 1982, № 858 (Аполония Понтика).
- ⁹⁹ Мушмов, Н. Цит. съч., № 3970.
- ¹⁰⁰ Schöner t-Geiss, E. Griechisches Münzwerk. Die Münzprägung von Maroneia. Berlin, 1987, p. 87, n. 5.
- ¹⁰¹ Мушмов, Н. Цит. съч., № 5389.
- ¹⁰² Мушмов, Н. Античните монети на Пловдив. – ГНБПд, 1924, 194–196, 269–271.
- ¹⁰³ Мушмов, Н. Античните монети на Балканския полуостров, № 5575.
- ¹⁰⁴ Jurukova, J. Die Münzprägung von Deultum. Berlin, 1973, p. 23.
- ¹⁰⁵ Пак там, Taff. 3–4.
- ¹⁰⁶ Пак там, с. 23, 34.
- ¹⁰⁷ Пак там.
- ¹⁰⁸ Пак там, с. 46.
- ¹⁰⁹ Пак там, № 89; Герасимов, Т. Един фалшив медальон с името на град Деултум. – ИАИ, 26, 1963, 275–277.
- ¹¹⁰ Герасимов, Т. Цит. съч., с. 276; Jurukova, J. Цит. съч., с. 53.
- ¹¹¹ Герасимов, Т. Цит. съч., с. 277.
- ¹¹² Schöner t-Geiss, E. Die Münzprägung von Byzantion, Teil II: Kaiserzeit. Berlin – Amsterdam, 1972, p. 15.
- ¹¹³ Пак там, Taf. 91, V 147 – V 149.
- ¹¹⁴ Schöner t, E. Griechisches Münzwerk. Die Münzprägung von Perinthos. Berlin 1965, p. 21.
- ¹¹⁵ Мушмов, Н. Цит. съч., с. 304.
- ¹¹⁶ Magie, D. Цит. съч. Т. 2, с. 1557, бел. № 3.
- ¹¹⁷ Franke, P. R., W. Leschhorn, A. Styr low. Цит. съч., Tab. 2, Tab. 11.
- ¹¹⁸ Kneissl, P. Die Siegestitulatur der römischen Kaiser. Untersuchungen zu den Siegerbeinamen den ersten u. zweiten Jahrhunderts. Göttingen, 1969, 165–167.

Постъпила 7 юни 1994 г.